

הסקטור הציבורי

1. קווי ההתפתחות העיקריים¹

פעולות הסקטור הציבורי גרמו ב-1976 למיתון הלחץ על הביקושים המקומיים. עם זאת לא התבטאה המדיניות הכלכלית המרסנת בכל מגזרי הפעילות של הסקטור. ההשפעה הממתנת נבעה מירידה בצריכה הביטחונית המקומית ובהשקעות, ומגידול ניכר בהכנסות, שקווצו רק בחלקן בגידול מקביל בתשלומי העברה. לעומת זאת, נמשך השנה הגידול הבלתי רצוי בצריכה הציבורית האזרחית, וגדל מספר המועסקים בשירותים אלה.

מיתון הביקושים המקומיים הביא לצמצום ניכר של עודף הביקוש המקומי ולירידת משקלו בתוצר, מ-15 אחוזים ב-1975 ל-9 אחוזים ב-1976. התפתחויות אלו אירעו על רקע פעילות פיסקלית מרחיבה וגידול מהיר בעודף הביקוש המקומי ב-1973 וב-1974, ולאחר שב-1975 נרשמה התייצבות מה.

פעולות הסקטור הציבורי בתחום האשראי לא נשאו אופי אחד בשנת 1976. נעלמה השפעת הספיגה הניכרת, שאפיינה את כלל הפעילות הפיננסית בשנים הקודמות (במיוחד ב-1975), אף כי באשראי להשקעות חל צמצום ריאלי². גיוס האשראי המקומי למימון התקציב (בעיקר מכירת איגרות חוב) לא גדל השנה במונחים ריאליים, בעוד שבפירעון החובות המקומיים של הסקטור חל גידול ניכר. פעולות האשראי האחרות של הסקטור הציבורי³ הזרימו השנה 1.6 מיליארד ל"י, ואילו ב-1975 הן ספגו 2.6 מיליארד ל"י. למרות הצמצום בעודף הביקוש המקומי, הביאה הירידה הגדולה יותר בספיגת האשראי נטו לגידול בהזרמת הנזילות של הסקטור הציבורי. היקף ההזרמה

¹ הסקטור הציבורי כולל את הממשלה, הרשויות המקומיות והמוסדות הלאומיים. השפעתה של הממשלה, במסגרת פעולותיה התקציביות והאחרות, על הפעילות הכלכלית במשק בכלל, והסקטור הציבורי בפרט, היא מכרעת.

מקור הנתונים לאומדן עודף הביקוש המקומי הם אומדני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בסעיפים, שבהם נערכים אומדנים שוטפים, והם: צריכה ציבורית, השקעה (ביוזמת הסקטור הציבורי, ביד, רשויות הסקטור והמפעלים העסקיים של הממשלה) תמיכות שוטפות לייצור מקומי, ליבוא וליצוא, ומסים עקיפים. שאר הרכיבים הנחוצים לחישוב עודף הביקוש המקומי נאמדו בבנק ישראל. סעיפים אלה הם: בצד ההוצאות — תשלומי העברה שוטפים למשקי בית ומלכ"ר, תשלומי העברה בחשבון ההון למלכ"ר ולעסקים ותשלומי ריבית בארץ, בצד ההכנסות — תקבולי העברות ממשקי בית לסקטור הציבורי, בחשבון השוטף ובחשבון ההון, הכנסות מרכוש ותקבולי ריבית בארץ. המסים הישירים נאמדו על סמך נתוני אגף מס הכנסה ומס רכוש, בניכוי העלייה ביתרה הבלתי מסולקת של הלוואות לחיביי מס. מקור הנתונים על הזרמת הנזילות מצד הסקטור הציבורי ופעולות האשראי הוצגו אומדני בנק ישראל.

² אשראי מתקציבי הסקטור ואמיסיות מוכוונות, אינו כולל אשראי למימון מלאי מזון.

³ בעיקר אשראי ספקים ואשראי קצר מועד, שלא במסגרת התקציב.

הגיע ל-7.8 מיליארד ל"י ב-1976 — סכום השקול כנגד כ-90 אחוזים מבסיס הכסף בתחילת השנה. הזרמה זאת נספגה בפעולות המדיניות המוניטרית והגירעון במאזן התשלומים תוך העלאת שערי הריבית והתרחבות מוניטרית מרוסנת יחסית.

התמיכות, תשלומי ההעברה והמענקים¹ — שמהם נובעת ההשפעה העקיפה של הסקטור הציבורי על הביקושים המקומיים — המשיכו לגדול ב-1976 בקצב מהיר — בכ-11.7 אחוזים במונחי כוח קנייה. גידול זה משקף הקפאה ברמה הריאלית של התמיכות לייצוב מחירים, ירידה בהעברות למלכ"ר ועלייה גדולה בשאר הסעיפים: תשלומי העברה לפרטים, תמריצי יצוא ותשלומי הריבית המקומיים. המשך העלייה בתמיכות, מזה, והמשך הקיפאון בתוצר, מזה, הביא לכך שגם השנה גדלה מעורבות הסקטור הציבורי במשק: עלה משקל ביקושי הישירים והעקיפים הן בתוצר והן בשימושים המקומיים.

¹ לרבות פירעון מילוות חובה בלתי סחירים.

לוח י-1

אינדיקטורים לבחינת היקף הפעולה של הסקטור הציבורי, 1972 עד 1976

(אחוזים, מחירים שוטפים)

1976	1975	1974	1973	1972
				א. משקל הביקושים המקומיים הישירים * בתוצר
33.8	36.4	36.8	33.6	30.2
				ב. משקל הביקושים המקומיים העקיפים ** בתוצר
30.5	27.2	24.0	21.5	18.6
				ג. משקל סך הביקושים המקומיים בתוצר (א + ב)
64.3	63.6	60.8	55.1	48.8
				ד. משקל הכנסות פיסקליות *** בתוצר
55.6	48.3	47.3	43.7	43.7
				ה. משקל הספיגה נטו בתוצר (ד פחות ב)
25.1	21.1	23.3	22.2	25.1
				ו. משקל עודף הביקוש המקומי בתוצר (א פחות ה)
8.7	15.3	13.5	11.4	5.1
				ז. הזרמת הנזילות בהשוואה לבסיס הכסף בסוף השנה הקודמת
91.3	69.1	50.4	15.1	-3.0
				ח. משקל הצריכה הציבורית בסך השימושים
24.5	25.8	23.8	25.4	20.0
				ט. משקל הצריכה הציבורית המקומית בתוצר
26.9	27.1	27.3	25.0	22.1
				י. משקל הצריכה הציבורית המקומית האזרחית בתוצר
10.7	10.0	9.7	10.0	9.6
				יא. משקל ההשקעות *** המקומיות בתוצר
6.9	9.3	9.6	8.6	8.2

* צריכה ציבורית מקומית, השקעה ציבורית ובנייה למגורים ביוזמה של הסקטור הציבורי.
 ** תמיכות, תשלומי העברה, מענקים ופירעון מילוות חובה בלתי סחירים.
 *** מסים, מילוות חובה, העברות מהציבור, הכנסות מרכוש הסקטור הציבורי.
 **** השקעות ציבוריות בענפי משק ובנייה למגורים ביוזמה ציבורית.

ריסון הביקוש המקומי הישיר של הסקטור הציבורי החל ב־1975, והוא החריף השנה: הגידול הריאלי של הביקוש המקומי הישיר ב־1974 היה 14.5 אחוזים, ב־1975 1.5 אחוזים, וב־1976 חלה בביקוש זה ירידה של 8.4 אחוזים (הצריכה הביטחונית המקומית ירדה השנה ב־7.4 אחוזים,¹ וההשקעות ביוזמת הסקטור הציבורי בענפי המשק ובבנייה למגורים הצטמצמו ב־22.9 אחוזים). לפיכך ירד משקל הביקוש המקומי הישיר בתוצר מ־36.4 אחוזים ב־1975 ל־33.8 אחוזים השנה. תהליך זה הינו חיובי, והוא תואם את יעדי המדיניות הכלכלית. לעומת זאת, נמשך גם השנה הגידול בצריכה הציבורית האזרחית המקומית, בשיעור 3.7 אחוזים, המשקף בעיקר גידול של 4.0 אחוזים במספר המועסקים. תופעה זאת בולטת על רקע הקיפאון בתוצר של המשק, הנמשך מזה שנתיים והוא מעיד על המשך המגמה הבלתי רצויה של עליית חלק השירותים הציבוריים בכוח העבודה ובתוצר בכלל.

הגידול, שחל בהעברות הסקטור הציבורי ב־1976, היה קטן יותר מהגידול בהכנסות המקומיות² — אלה גדלו ב־13.3 אחוזים במונחים ריאליים. גידול הספיגה גבע במלואו מגידול המסים, בעוד שמילוות חובה וההכנסות המקומיות אחרות ירדו ב־29.2 אחוזים. הירידה בהכנסות המקומיות האחרות נובעת, בין השאר, מכך שרוב הנכסים הפיננסיים של הממשלה הם בלתי צמודים (האינפלציה גורמת לגידול מהיר בהוצאות הריבית של הממשלה בעוד תקבוליה מריבית גדלים בקצב איטי ביותר). משקל הספיגה נטו בתוצר³ עלה מ־21.1 אחוזים ב־1975 ל־25.1 אחוזים ב־1976, והדבר מבטא את מדיניות הריסון שנקט הסקטור הציבורי. מן הראוי להעיר, כי ריסון באמצעות ספיגה, הכרוך בהגדלה ניכרת של המסים (בעיקר העקיפים) ובצמצום תמיכות לייצוב מחירים, הוא יעיל פחות לריסון הביקוש המקומי מצמצום הביקושים הישירים

לוח 2'

עודף הביקוש המקומי, פעולות אשראי מקומי נטו, וההזרמה של הסקטור הציבורי, 1973 עד 1976 (מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)

1976	1975	1974	1973	
8,266	11,557	7,327	4,291	א. עודף הביקוש המקומי
-2,025	-3,417	-3,712	-2,840	ב. מתן אשראי נטו בתקציב ¹ הסקטור
1,585	-2,644	-113	-621	ג. מתן אשראי נטו נוסף*
-440	-6,061	-3,825	-3,461	ד. סך כל מתן האשראי נטו (ב+ג)
7,826	5,496	3,502	830	ה. הזרמה (א+ד)

* לרבות פעולות בלתי תקציביות, אשראי ספקים ואשראי לזמן קצר.

של הסקטור. הגדלת מסים עקיפים יוצרת לחץ על המחירים מצד ההוצאות, ועליית המחירים מגדילה אף את הוצאותיו של הסקטור הציבורי עצמו, דרך מנגנון הצמדת השכר, תוספת היתוך, תשלומי העברה ופירעון החובות. ב־1976 עלו המסים הישירים ומילוות החובה, במונחים ריאליים, בכ־14.9 אחוזים והמסים העקיפים נטו עלו בכ־23.8 אחוזים.

¹ הירידה בצריכה הביטחונית היתה בניגוד למתוכנן בראשית השנה, אז נצפה גידול ריאלי של כ־2.0 אחוזים.

² מסים, מילוות חובה, הכנסות מרכוש והעברות מהציבור.

³ הכנסות מקומיות בניכוי תשלומי העברה, תמיכות, מענקים ופירעון מילוות חובה בלתי סחירים.

לוח י' - 3

עודף הביקוש המקומי של' הסקמזר הציבורי, 1972 עד 1976

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת													
מחירים קבועים				מחירים שוטפים				מחירים שוטפים					
1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	1972	
(אתונים)				(אתונים)				(מיליוני ל"י)					
א. הוצאות													
1. ביקושים ישירים													
—3.4	0.3	14.9	17.4	25.3	38.2	57.3	44.8	25,612	20,446	14,797	9,407	6,498	צריכה ציבורית מקומית
השקעות מקומיות של													
—16.3	1.1	9.3	5.1	7.5	39.5	52.9	28.0	3,644	3,390	2,430	1,589	1,241	הסקטור הציבורי
בנייה מקומית למגורים ביוזמת													
—28.5	8.7	17.0	10.8	—19.0	31.4	69.1	39.5	2,934	3,620	2,754	1,629	1,168	הסקטור הציבורי
—8.4	1.5	14.5	14.9	17.2	37.4	58.3	41.7	32,190	27,456	19,981	12,625	8,907	סך הכול (1)
2. ביקושים עקיפים													
7.4	11.8	23.4	20.9	38.5	53.9	68.7	47.1	14,156	10,218	6,638	3,934	2,675	העברות למשקי בית ומלכ"ר
20.1	10.0	13.3	6.6	50.6	51.9	53.4	28.8	5,285	3,510	2,311	1,507	1,170	תשלומי ריבית מקומיים
10.1	12.6	6.9	35.3	37.2	54.1	46.8	62.9	8,237	6,005	3,898	2,656	1,630	תמיכות ותשלומי העברה לעסקים
תשלומי מילואות חובה													
43.7	181.6	—	—	84.7	295.7	—	—	1,352	732	185	3	—	בלתי סחירים **
11.7	14.5	17.7	22.2	41.9	57.0	60.9	47.9	29,030	20,465	13,032	8,100	5,475	סך הכול (2)
4.1	6.8	15.8	17.7	27.8	45.2	59.3	44.1	61,220	47,921	33,013	20,725	14,382	סך הכול א.

ב. הכנסות

מסים *	10,366	13,193	20,390	29,774	47,046	27.3	54.6	46.0	58.0	6.5	11.6	4.4	22.8
מילוות חובה בלתי סחירים**	1,185	1,426	2,660	2,615	1,573	20.3	86.5	-1.7	-39.8	0.7	34.7	-29.8	-53.1
הכנסות מקומיות אחרות	1,330	1,815	2,636	3,975	4,335	36.5	45.2	50.8	9.1	9.1	6.2	10.5	-13.7
סך הכול (ב)	12,881	16,434	25,686	36,364	52,954	27.6	56.3	41.6	45.6	6.2	13.0	1.5	13.3
ג. ספיגה נטו (ב) פחות (א.2)	7,406	8,334	12,654	15,899	23,924	12.5	51.8	25.6	50.5	-5.6	8.6	-11.9	15.4
ד. עודף הביקוש המקומי***													
(א פחות ב)	1,501	4,291	7,327	11,557	8,266	185.9	70.3	57.7	-28.5	141.4	28.8	28.9	-41.7

* אינו כולל מסים על יבוא בטחוני.

** לרבות הצמדה לקרן.

*** עודף הביקוש המקומי מוצג להלן גם במונחים של שער חליפין אפקטיבי, (1 להלן) ולחילופין גם במונחים של עודף ביקוש בניכוי רכיב מדיניות ש"ח (2 להלן) :

	1972	1973	1974	1975	1976	1973	1974	1975	1976	1973	1974	1975	1976
1.	3,133	6,219	12,992	15,217	14,854	98.5	108.9	17.1	-2.4	60.0	31.0	7.0	-22.3
2.	1,737	4,382	10,060	10,320	7,045	152.3	129.6	2.6	-31.7	..	44.1	1.3	-47.0

בחישוב "עודף הביקוש בשיעור חליפין אפקטיבי" (1) אין כוללים בהכנסות את סך המסים על היבוא, ובהוצאות אין כוללים תמריצים ליצוא ותמיכות ליבוא.

בחישוב "עודף הביקוש בניכוי רכיב מדיניות שער חליפין" (2) אין כוללים מסים על יבוא המיוחסים למדיניות שער חליפין (עיין — סעיף מסים עקיפין), ובהוצאות אין כוללים תמריצים ליצוא ותמיכות ליבוא.

ביטוי כוללני להשפעת הפעולות הפיסקליות של הסקטור הציבורי במשק ניתן למצוא בעודף הביקוש המקומי, שהוא צירוף של הביקושים הישירים והעקיפים של הסקטור בניכוי הכנסותיו המקומיות ממסים, רכוש והעברות.¹ ב-1976 ירד עודף הביקוש הריאלי במידה ניכרת (41.7 אחוזים), ומשקלו בתוצר הלאומי הגולמי ירד ל-8.7 אחוזים. בשלוש השנים הקודמות, לעומת זאת, היתה בעודף הביקוש הריאלי עלייה גדולת ממדים, ומשקלו בתוצר הלאומי הגולמי הגיע ל-15.3 אחוזים ב-1975.

ב-1976 ספג הסקטור הציבורי אשראי נטו בסכום של כ-0.5 מיליארד ל"י בלבד,² לעומת ספיגה של כ-6.0 מיליארד ל"י ב-1975 — ספיגה שקיווה, מבחינת ההשפעה המוניטרית, כמחצית מעודף הביקוש המקומי באותה שנה. ספיגת האשראי הקטנה ב-1976 משקפת צמצום בספיגה במסגרת הפעולות התקציביות ומתן אשראי בפעולות אחרות שלא במסגרת התקציב.³ (ב-1975 פעולות האשראי האחרות היו סופגות).

ההלוואות, שנתן הסקטור הציבורי במסגרת תקציביו, ירדו ב-1976, במונחים ריאליים, ב-14.0 אחוזים,⁴ וירידה נרשמה גם באמיסיות המכוונות והחופשיות — המשמשות, גם הן, למימון השקעות לפי סדר עדיפויות ציבורי, אך אינן משתקפות בחשבונות הסקטור. ירידות אלה עולות בקנה אחד עם מדיניות הריסון, שנקטה הממשלה בביקוש הישיר. ההאטה בהלוואות אינה נותנת תמונה מלאה של השפעת הממשלה על מתן האשראי במשק; זאת, מכיוון שקיימת פעילות נרחבת של מתן ביטוחי שער והצמדה, המאפשרת גיוס נוסף של הלוואות מסובסדות בלי שהדבר נתפס כפעילות שוטפת של הסקטור הציבורי. אכן יש עדויות לכך שב-1976 הרחיבה הממשלה פעולות אלה.

ב-1976 קיבל הסקטור הציבורי במסגרת תקציביו, אשראי מקומי בסך 8.8 מיליארד ל"י, לעומת 7.1 מיליארד ל"י ב-1975 — הקפאה ריאלית מבחינת ספיגת כוח קנייה. הגידול האיטי בתקבולי האשראי לא הספיק כדי לספוג הן את הגידול הריאלי הניכר (בשיעור של כ-52.0 אחוזים), שחל בפירעון החובות המקומיים והן את האשראי, שניתן במסגרת פעולות האשראי האחרות. הגידול האיטי בקבלת אשראי, למרות העלייה הניכרת בפירעונות, מוסבר בחלקו בהרעת תנאי איגרות החוב הצמודות בדצמבר 1975, בחשש של הציבור משינויים בשוק ההון, שיפגעו באיגרות חוב קיימות, ובגידול הנמוך יחסית בהכנסה הפנויה.

2. הביקושים הישירים

א. הצריכה הציבורית

ב-1976 ירדה הצריכה הציבורית הכוללת ב-7.8 אחוזים, במחירים קבועים, ומשקלה בתוצר ובשימושים המקומיים ירד, גם הוא. ירידה זאת באה על רקע גידול ריאלי ניכר בשלוש השנים האחרונות, שהביא את משקלה של הצריכה הציבורית ב-1975 לרמת שיא של 25.8 אחוזים מהשימושים.⁵ אכן, משקל הצריכה הציבורית בתוצר ובשימושים עדיין גבוה במידה ניכרת ביחס לשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים.

הצריכה הציבורית המקומית ירדה ב-1976 ב-3.4 אחוזים. כל הירידה נבעה מהרכיב הביטחוני; הרכיב האזרחי גדל ב-3.7 אחוזים. ירידת הצריכה המקומית תרמה להקטנת הביקוש המצרפי

¹ לאינדיקטור זה מגבלה בסיסית: אין בו הבחנה בשוני הקיים בין השפעות הרכיבים השונים של הוצאות ושל הכנסות הסקטור הציבורי.

² על הפעולות הנכללות בספיגת אשראי נטו ראה להלן הערה 3 בעמ' 193.

³ פעולות האשראי האחרות נעשות במסגרת זכויות והתחייבויות שוטפות במאזני הסקטור הציבורי והן כוללות אשראי ספקים, מתן מקדמות ופעולות פיננסיות לטווח קצר שאינן מתוקצבות.

⁴ אינו כולל אשראי למימון מלאי מזון.

⁵ משקל הצריכה הציבורית בשימושים מחושב במחירים שוטפים.

הצריכה הציבורית לפי רכיביה, 1972 עד 1976

העליה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת													
מחירים קבועים				מחירים שוטפים									
1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	1976	1975	1974	1973	1972	
(אחוזים)				(אחוזים)				(מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)					
4.0	6.3	4.8	3.9	34.8	39.5	35.8	37.3	7,383	5,479	3,928	2,893	2,107	א. צריכה ציבורית אורחית
7.1	7.2	2.5	12.8	40.6	50.2	42.3	33.3	3,762	2,676	1,782	1,252	939	שכר ומשכורת *
5.1	6.6	4.0	6.9	36.7	42.8	37.8	36.1	11,145	8,155	5,710	4,145	3,046	קניות
18.0	—9.2	—3.1	62.4	54.2	42.2	13.5	72.7	993	644	453	399	231	סך הכול (א)
—2.1	—2.5	2.0	56.7	20.8	40.3	28.8	87.0	4,645	3,845	2,740	2,128	1,138	ב. מזה, יבוא ממשלה לגמ"א
—9.8	—4.4	31.7	16.2	19.0	33.7	92.5	38.8	10,815	9,090	6,800	3,533	2,545	ג. צריכה ציבורית בטחונות
—16.5	34.0	—17.2	132.9	10.0	107.3	—0.2	157.1	12,393	11,271	5,437	5,448	2,119	שכר ומשכורת *
0.0	0.0	0.0	0.0	44.1	21.8	21.4	189.8	2,432	1,688	1,386	1,142	394	קניות מקומיות
11.9	11.8	1.5	66.2	17.0	58.2	33.6	97.7	30,285	25,894	16,363	12,251	6,196	קניות בחוץ לארץ
—7.8	10.5	2.1	46.4	21.7	54.3	34.6	77.4	41,430	34,049	22,073	16,396	9,242	מיסים על יבוא ביטחוני **
—8.8	11.2	1.9	..	20.4	55.9	33.9	83.3	37,420	31,071	19,929	14,880	8,120	סך הכול (ג)
3.8	5.7	4.8	..	36.1	40.6	41.7	34.9	3,607	2,650	1,885	1,330	986	ד. סך כל הצריכה הציבורית
—6.7	—7.1	3.7	..	24.4	26.6	39.2	36.8	408	328	259	186	136	(א) + (ג)
—3.4	0.3	14.9	17.4	25.3	38.2	57.3	44.8	25,612	20,446	14,797	9,407	6,498	ממשלה
3.7	8.7	5.0	2.1	35.2	42.9	40.3	33.1	10,152	7,511	5,257	3,746	2,815	רשויות מקומיות
4.4	12.0	5.2	..	35.5	45.6	39.6	31.7	6,142	4,533	3,113	2,230	1,693	מוסדות לאומיים
—7.4	—3.8	20.7	28.6	19.5	35.6	68.5	53.7	15,460	12,935	9,540	5,661	3,683	ה. סך כל הצריכה הציבורית
													המקומית ***
													צריכה אורחית מקומית
													מזה ממשלה
													צריכה ביטחונית מקומית

* כולל מס ערך מוסף על שכר, שמשלם הסקטור הציבורי.

** היטל על יבוא ביטחוני ומס ערך מוסף.

*** סך-כל הצריכה הציבורית, בניכוי קניות ביטחוניות בחוץ לארץ, מיסים על יבוא ביטחוני ובניכוי יבוא ממשלה, לגמ"א.

באמצעות צמצום הקניות במשק, ואילו מספר המועסקים גדל ב־1.3 אחוזים. בשיעור זה משתקפת עלייה ניכרת במספר המועסקים במגזר האזרחי של הסקטור הציבורי — בשיעור ממוצע של 4.0 אחוזים — וירידה בתעסוקה במגזר הביטחוני. ירידה זאת לא היתה פרי של החלטה בדבר רמת ביטחון נמוכה יותר, והיא נבעה בעיקרה מקשיי גיוס של כוח־אדם. סביר איפוא להניח שהיא ארעית, ולמעשה, היה ביקוש הסקטור הציבורי לכוח אדם ב־1976, גבוה מן המתקבל מהמועסקים בפועל.

הגידול במספר המועסקים במגזר האזרחי עומד בסתירה ברורה למדיניות המוצהרת של הממשלה בדבר הקפאה וצמצום במספר המועסקים בשירותים, והוא עתיד להשפיע על גודלה של הצריכה הציבורית בטווח הארוך. כן יש בו כדי להמשיך ולהקשות על השינוי המבני בהרכב התעסוקה במשק, הכרחי לשיפור מאון התשלומים.

מדיניות השכר המרסנת התקיימה בסקטור הציבורי כמעט במשך כל 1976. עלות העבודה¹ עלתה ב־27.3 אחוזים, ונמשכה הירידה היחסית בשכר העובדים בסקטור זה לעומת הסקטורים האחרים במשק². עלות העבודה, שעמדה בפני הסקטור הציבורי והמלכ"ר ב־1976, היתה נמוכה ממחירה "האמיתי", שכן הסכמי השכר של הסקטור הציבורי ב־1976/77 ישולמו ברובם רטרואקטיבית ב־1977/78.

הצריכה האזרחית גדלה ב־1976 בשיעור ניכר — 5.1 אחוזים. צריכה המוסדות הלאומיים ירדה זו השנה השנייה ברציפות בשל צמצום מספר העולים ארצה, ואילו בצריכת הרשויות המקומיות³ ובצריכת הממשלה חל גידול (כ־3.8 ו־6.5 אחוזים, בהתאמה)⁴, אף כי צמצום העלייה היה צריך להתבטא גם בשתי אלה. אין בנמצא מיון של הצריכה הציבורית לפי יעדים לשנים קלנדריות, האומדן לשנים התקציביות (ראה בלוח שלהלן) מורה על גידול ניכר בחלקו של הביטחון שהוא היעד העיקרי של הצריכה הציבורית בין השנים 1972/73 ל־1975/76, אשר לשאר היעדים, היתה עלייה בהוצאות לשירותים סוציאליים וקהילתיים — הסעיף הגדול ביותר בצריכה הציבורית למעט ביטחון — וירידה מקבילה בשירותים הכלכליים.

מיון הצריכה הציבורית לפי יעדים

(אחוזים במחירים שוטפים)

	1975/74	1972/73	
ביטחון	76.5	67.9	
אחרים	23.5	32.1	
שירותים סוציאליים וקהילתיים	66.7	61.8	
אדמיניסטרציה וסדר ציבורי	27.1	27.2	
שירותים כלכליים	6.2	11.0	
סך הכול	100.0	100.0	100.0

המשקל הגבוה של השירותים הסוציאליים והחברתיים בצריכה הציבורית (והעלייה שחלה בו בשנים האחרונות) אינו משקף את מלוא ההוצאה של הסקטור הציבורי בתחום זה. על כך יש להוסיף את תשלומי ההעברה — באלה חל גידול ניכר השנה — ואת השתתפות הסקטור

¹ לרבות מס ערך מוסף החל על השכר בסקטור הציבורי.

² ראה פרק י"ב, "כוח העבודה, התעסוקה והשכר", להלן.

³ מספר המועסקים ברשויות המקומיות גדל ב־2.8 אחוזים.

⁴ הצריכה האזרחית המקומית של הממשלה עלתה ב־4.4 אחוזים, יתרת הגידול נובעת מעלייה ביבוא ממשלה לנמ"א.

הציבורי (והמיון מחו"ל) בצריכת המלכ"ר, השקולה כנגד כ-30 אחוזים מהצריכה הציבורית האזרחית.

תשלומי ההעברה השוטפים שקבלו המלכ"ר מהסקטור הציבורי ירדו השנה, במחירים קבועים, בכ-7.2 אחוזים. ואילו מספר המועסקים גדל בכאחוז אחד. הסבר חלקי ליכולת המלכ"ר להמשיך ולקיים רמת צריכה ותעסוקה הגבוהה במקצת מזו של 1975, למרות ירידת ההעברות מהסקטור הציבורי, טמון בגידול ההעברות מחו"ל למלכ"ר — אלה גדלו בכ-46 אחוזים, במונחי ל"י. הסבר נוסף: ב-1976 קיבלו המלכ"ר ביטוחי הצמדה וערבויות, שאיפשרו להם ללוות בשנים קודמות שימש מכשיר זה בעיקר למיון השקעות בענפים יצרניים ולא למיון פעולות צריכה.

צריכת שירותים ומוצרים אזרחיים במשק נעשית בידי משקי הבית במישרין, או באמצעות המנגנון הציבורי (ממשלה, רשויות מקומיות ומוסדות לאומיים ובמידה מסוימת גם מלכ"ר). מאז 1973 רוסנה הצריכה הפרטית ללא מלכ"ר, בעוד שהצריכה הציבורית האזרחית וצריכת המלכ"ר המשיכו לגדול. ההפרש בשיעורי הגידול הביא שינוי מהותי ביחסי הצריכה בשנים האחרונות, לאחר שעד 1972 שיעור הגידול בצריכה הציבורית האזרחית והפרטית היה דומה, והיחס ביניהם נשאר קבוע. גידול הצריכה הציבורית האזרחית בכל מקרה היה כפול מגידול האוכלוסייה, דהיינו, קיימת נטייה מתמדת וברורה להעניק יותר שירותים ציבוריים לנפש.

למרות הגידול הניכר בהוצאות הביטחון עקב שלוש המלחמות שאירעו בעשור האחרון: מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה ומלחמת יום כיפור, המשיכה הצריכה הציבורית לגדול בקצב מהיר, ולא היה קינוז של פעילות ציבורית אזרחית במקביל לגידול בפעילות הביטחונית.

ב. השקעות הסקטור הציבורי²

ב-1976 ירדו השקעות הסקטור הציבורי בשיעור ניכר, 22.3 אחוזים, לאחר שב-1975 הסתמנה בהן האטה. ירידה זאת משקפת צמצום בשיעור 28.5 אחוזים בבנייה למגורים, וירידה בשיעור 16.2 אחוזים בשאר ההשקעות.

הירידה החדה בהשקעה בבנייה למגורים היא תולדה של פעילות הסקטור בשנים 1974 ו-1975. בשנים אלה המשיכה הבנייה הציבורית לגדול וליצור עודפי דירות, אף כי השפל בשוק הדיור החל להסתמן כבר ב-1974.

משקל ההשקעות המקומיות בתוצר ירד מ-9.3 אחוזים ב-1975 ל-6.9 אחוזים ב-1976. ירידה זו תרמה כרבע מהירידה בעודף הביקוש המקומי במחירים קבועים. הקטנת ההשקעות, כאמצעי לצמצום לחצי הסקטור הציבורי, היא דרך רצויה במגורים שבהם יש עודף כושר ייצור. ירידת ההשקעות במגורים האחרים אינה גורמת לקשיים בטווח הקצר, אולם צמצום ניכר של הפיתוח בתשתית המשקית (תקשורת, כבישים, ניקוז), שהוא בעיקרו באחריות הסקטור הציבורי, עלול להכביד על חידוש הצמיחה הכלכלית בעתיד.

נוסף על ההשקעות, שעושה הסקטור הציבורי במישרין, הוא משפיע גם על רמת ההשקעות של הסקטורים האחרים, בעקיפין, באמצעות העברות הון ומתן אשראי להשקעות. העברות ההון מקורן בתקציבי הפיתוח של הסקטור, ואילו מתן האשראי נעשה הן דרך תקציבי הפיתוח והן בעקיפין, דרך הכוונת אשראי ומתן ביטוחי הצמדה ושער. הכוונת האשראי, הניתן באמצעות

¹ אין בידינו מדידה ישירה ביחס לשינוי במספר המועסקים במלכ"ר. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מפרסמת נתונים על השירותים הציבוריים, שבהם נכללים הסקטור הציבורי והמלכ"ר. הגידול, שחל במספר המועסקים בשירותים אלה היה 2.9 אחוזים. אם מנכים את הגידול במספר העובדים בסקטור הציבורי — 4.0 אחוזים — מתקבלת עלייה בשיעור אחוז אחד במלכ"ר.

² כולל השקעות ישירות של רשויות הסקטור הציבורי (בשירותים, כבישים, ניקוז הכשרת קרקע ויעור) השקעות במפעלים העסקיים של הממשלה (תקשורת רכבת, שדות תעופה) השקעות בנמלים ובנייה למגורים ביוזמה ציבורית. אינו כולל השקעות של חברות הסקטור הציבורי והשקעות במחסני הממשלה.

מוסדות כספיים, וביטוחי ההצמדה והשער שמעניקה הממשלה אינם נתפסים בחשבונות הסקטור הציבורי.

ב-1975 ירדו העברות ההון של הסקטור הציבורי למלכ"ר ב-10.7 אחוזים וב-1976, הן הוקפאו ברמתם הריאלית. על כן ירדו ההשקעות הריאליות של המלכ"ר ב-4.0 אחוזים ב-1975 וב-9.0 אחוזים השנה. העברות ההון לעסקים, לעומת זאת, המשיכו לגדול בקצב מהיר השנה: בכ-24.0 אחוזים, במונחים ריאליים לאחר שב-1975 היה הגידול הריאלי 28.7 אחוזים. העברות אלו איפשרו גידול מהיר בהשקעות של חברות הסקטור הציבורי: השקעות אלה גדלו בשנתיים האחרונות ב-51.0 אחוזים. האשראי להשקעות באמצעות תקציבי הפיתוח והכוונת אשראי באמצעות אמיסיות ירד בכ-8.0 אחוזים, במונחים ריאליים. (לענין זה ראה דיון על האשראי להלן).

3. הביקושים העקיפים של הסקטור הציבורי

התמיכות, תשלומי ההעברה והמענקים של הסקטור הציבורי הינם רכיב עקיף של הביקוש הציבורי המקומי, והם אינדיקטור חשוב לבחינת מגמות המדיניות הכלכלית¹. רמתו של רכיב זה ב-1976 היה גדול פי 2.6 מן הצריכה הציבורית האזרחית. קצב גידולו בשנים האחרונות היה מהיר, וב-1976 הוא הגיע ל-11.7 אחוזים במונחים ריאליים. גם משקלו בתוצר עלה ברציפות: מ-18.6 אחוזים ב-1972 ל-30.5 אחוזים ב-1976. השנה קיזזו הגידול בביקושים הללו חלק מן הגידול הניכר בהכנסות ממסים.

הגידול הריאלי ב-1976 לא הקיף את כל רכיבי הביקוש העקיף: תשלומי העברה למלכ"ר בחשבון שוטף וחשבון הון והתמיכות הישירות למוצרים ירדו, במונחים ריאליים, בעוד ששאר רכיבי ההעברות גדלו בקצב מהיר (ראה לוח י"5).

א. תשלומי ההעברה לפרטים ומלכ"ר

תשלומי ההעברה למשקי בית גדלו, במונחים ריאליים, ב-15.9 אחוזים² לאחר שגם בשלוש השנים הקודמות התקיימו שיעורי גידול ריאליים גבוהים. גידול ניכר ומתמשך זה גובע בחלקו מהחלפת שיטת הניכויים במס הכנסה בשיטת קצבאות ילדים, שבאה לידי ביטוי מלא ב-1976 ותרמה כרבע מהגידול. השאר משקף את המדיניות הסוציאלית של הבטחת הכנסות בדרך של תמיכות אוניברסליות. חלק המס הישיר על פרטים ומלכ"ר³ המוחזר להם בתשלומי העברה נטו ירד לעומת השנתיים הקודמות: ב-1976 הוחזרו כ-100 אחוזים מהמסים הישירים בדרך של תשלומי העברה נטו, לעומת החזר של כ-129 אחוזים ב-1975. אף על פי כן שיעור ההחזר עדיין גבוה במידה ניכרת לעומת 1972 (כ-88 אחוזים), והוא מקוז באופן ניכר את נטל המס הישיר, תוך שהוא משנה את התחלקות ההכנסות.

תשלומי ההעברה למלכ"ר באים לממן חלק מפעילותם השוטפת וחלק מהשקעותיהם. ב-1976 ירדו העברות אלו בכ-6.5 אחוזים. ההעברות התקציביות נטו ירדו בשיעור גבוה יותר, כ-18.0 אחוזים, כיוון שתקבולי הממשלה מהמלכ"ר עלו בשיעור ניכר, בעיקר עקב העלאת מחיר האשפוז בבתי החולים הממשלתיים. ההעברות בחשבון הון למלכ"ר הוקפאו, במונחים ריאליים, לאחר ירידה ניכרת בשנתיים הקודמות. ירידה זו היא ביטוי להבשלתן של השקעות תשתית בתחום שירותי החברה, והיא משקפת את הרצון להפנות חלק מנטל הריסון התקציבי למקומות, שהשפעת הריסון בהם אינה ניכרת מיד.

¹ למסגרת ניתוח זה הוכנסו השנה גם פירעונות קרן והצמדה לקרן בגין מילואות חובה בלתי סחירים. גביות של מילואות חובה בלתי סחירים נראו כפעולות ספיגה פיסקליות.

² מנוכה במדד מחירי הצריכה.

³ לרבות חלק העובד בביטוח לאומי, מס ישיר על עצמאיים, מנהלים וחברי קואופרטיבים, כמחצית מההניכויים במקור והמסים הישירים המוטלים על המלכ"ר.

מהנתונים על תשלומי ההעברה ניתן לראות, שמדיניות הריסון התקציבי בתחום ההעברות הופעלה בעיקרה כלפי המלכ"ר. ברם, יש עדות לכך, שהממשלה איפשרה למוסדות הרפואה ללוות כספים בהיקף ניכר באמצעות מתן ערבויות וביטוחים. בשנים קודמות השתמשה הממשלה בכלים אלו למימון פעולות שירותים. הסטה מעין זו של מקורות המימון היא קיצוץ למראית עין של הביקושים העקיפים, הנובעים מהסקטור הציבורי, והיא מאפשרת לסקטור הציבורי במובן הרחב (לרבות מלכ"ר) לקיים רמת פעילות ריאלית במימון ציבורי, שהיא גבוהה מזו המשתקפת בתקציב הממשלה.

ב. ההעברות בחשבון הון לעסקים

העברות בחשבון הון לעסקים קשורות בהשקעות במשק. כן נכללות בקטיגוריה זאת פעולות שונות של כיסוי הפסדים. ב-1976 ירדו ההשקעות של הסקטור הפרטי וחברות הסקטור הציבורי בענפי משק ב-14 אחוזים, במונחים ריאליים¹, ואילו תשלומי ההעברה בחשבון הון גדלו במונחים ריאליים ב-24.0 אחוזים. ההסבר לכך קשור בעליית משקלן של השקעות חברות הסקטור הציבורי, ובעיקר ההשקעות בפיתוח מקורות אנרגיה. השקעות אלה ממומנות בעיקר מסעיף זה.

ג. תשלומי הריבית

תשלומי הריבית של הסקטור הציבורי² גדלו ב-1976 בשיעור 60.6 אחוזים במחירים שוטפים. תשלומי הריבית המקומיים³ מהווים כשני שלישים מסך תשלומי הריבית, והם גדלו, במונחים נומינליים ב-50.6 אחוזים.

הגורמים העיקריים לגידול בתשלומי הריבית המקומית הם: (א) תשלומי הריבית לבעלי פיקדונות פז"ק תמ"מ מומנו השנה במלואם על ידי הממשלה והם גדלו ב-656 מיליון ל"י. גידול זה גרם לכשליש מהגידול של תשלומי הריבית המקומית⁴; (ב) ב-1976 באו לפדיון בהיקף רחב איגרות חוב מסוג ברירה, שצברו את הריבית והפרשי ההצמדה על הריבית במשך 5 שנים; (ג) שאר הגידול בתשלומי הריבית נובע מגידול במצבת החובות של הסקטור הציבורי ומגידול ניכר בתשלומי ביטוח על הפרשי ריבית והפרשי שער.

מן הראוי להדגיש, כי הגידול הניכר בתשלומי הריבית נובע ממדיניות המימון של הסקטור הציבורי בעבר, ואין הם ניתנים לשינוי בטווח הקצר.

ד. התמיכות ליצור מקומי וליבוא⁵

סך התמיכות הוקפא ב-1976 אחרי גידול ריאלי של כ-41 אחוזים ב-1975. חלקן בתוצר נשאר קבוע: כ-3.9 אחוזים לעומת כ-2.2 אחוזים ב-1972. הקפאת התמיכות ברמתן הריאלית

¹ לא כולל השקעות בשיכון.

² לא כולל תשלומי ריבית למוסד לביטוח לאומי ולקרן ארנונה.

³ תשלומי הריבית המקומית כאן כוללים חלק מביטוחי ההצמדה וביטוחי השער. יתרת הביטוחים בעיקר ע"ח קרן של חובות שאינם ממשלתיים, נראים כפעולות אשראי ואינם נכללים בחשבון הביקוש העקיף וההכנסה הפנויה.

⁴ ב-1975 מימן בנק ישראל חלק מתשלומי הריבית לפז"ק תמ"מ. סכומים אלו לא נרשמו כתשלומי העברה של הסקטור הציבורי ולא נכללו בחישוב ההכנסה הפנויה הנובעת ממנו. השנה שילמה הממשלה את כל הסכום, והוא נכלל במלואו בחישוב תשלומי ההעברה של הסקטור הציבורי. שינוי חשבונאי זה הגדיל את ההכנסה הפנויה הנמדדת השנה (יחסית ל-1975) בכ-0.7 אחוז.

⁵ התמיכות לייצור מקומי כוללות: (א) תמיכות ישירות, המיועדות לשמירה על מחיר מוצרים ושירותים יסודיים, המופיעות בתקציב הסובסידיות. (ב) תמיכות עקיפות נוספות, הניתנות לייצור המקומי. עם אלה נמנים: התקציב הרגיל של משרד השיכון, התקציב להוולת אשראי במשרד המסחר והתעשייה והוצאות שונות נוספות של משרדי ממשלה בתקציב הנועדות לתמיכה בייצור המקומי. התמיכות ליבוא כוללות: תמיכות ישירות למוצרים וחומרי גלם חקלאיים, הניתנות בתקציב הסובסידיות. התמיכות הישירות

לוח 5

תשלומי העברה תמיכות ומענקים של הממון הציבורי ופירעון מלוואות חובה בלתי סחירים, 1973 עד 1976

שיעור גידול ריאלי מחירים קבועים*			שיעור גידול נומינלי מחירים שוטפים			ה ש נ ה			
1976	1975	1974	1976	1975	1974	1976	1975	1974	1973
(אחוזים)			(אחוזים)			(מיליוני ל"י מחירים שוטפים)			
א. תשלומי העברה למשקי בית והמוסד לביטוח לאומי									
27.2	17.5	14.0	63.0	66.2	58.4	4,825	2,961	1,782	1,125
3.6	32.0	79.3	32.6	86.6	149.4	1,512	1,140	611	245
14.1	-10.2	65.3	46.2	27.1	130.0	1,680	1,149	904	393
1.5	-12.6	27.5	30.2	23.7	76.9	1,552	1,192	964	545
15.9	6.9	32.8	48.5	51.2	84.6	9,569	6,442	4,261	2,308
ב. תשלומי העברה למוסדות שלא למטרת רווח**									
.9	-10.7	-25.6	17.4	20.1	4.4	399	340	283	271
-7.2	24.7	15.8	21.9	64.1	54.5	4,188	3,436	2,094	1,355
-6.5	20.7	9.0	21.5	58.9	46.2	4,587	3,776	1,377	1,626
ג. תשלומי העברה בחשבון הון לעסקים									
24.0	28.7	22.8	53.6	72.9	72.5	1,100	716	414	240
ד. תמיכות למוצרים ושירותים									
34.8	35.1	-7.9	68.9	83.8	26.6	3,440	2,037	1,108	875
-76.3	58.0	-39.6	-69.5	123.0	-15.8	290	950	426	506
18.1	-13.2	39.2	48.0	18.1	88.4	3,407	2,302	1,950	1,035
8.4	10.9	5.4	34.0	51.8	44.2	7,137	5,289	3,484	2,416
20.1	11.8	13.3	50.6	51.9	53.4	5,285	3,510	2,311	1,507
ה. תשלומי ריבית בארץ									
10.5	12.0	16.1	40.3	53.6	58.7	27,678	19,733	12,847	8,097
ו. סך כל תשלומי ההעברה ותמיכות לציבור (א) עד (ה)									
43.7	181.6	..	84.7	295.7	..	1,352	732	185	3
ז. פירעון מלוואות חובה בלתי סחירים									

* שיעורי הגידול הריאליים חושבו לפי מדד דיפרנציאלי של שיעורי גידול.
 ** רובות העברות למלכ"ד בגין מס מקביל.

משקפת ירידה של כ-11.6 אחוזים בתמיכות הישירות למוצרים ושירותים, במונחי כוח קנייה של פרטים, וגידול של כ-31.0 אחוזים בתמיכות העקיפות לייצור מקומי.

ירידת התמיכות הישירות היא תוצאה מכך, שפעמיים במשך השנה, במארס ובנובמבר, הועלו מחירי המוצרים והשירותים הנתמכים ב-25 וב-20 אחוזים בממוצע¹. גידול ריאלי ניכר בתמיכות לתחבורה בשיעור של כ-48 אחוזים מנע ירידה גדולה עוד יותר בתמיכות הישירות למוצרים ושירותים. משקלה של התמיכה בתחבורה מגיע כיום ל-23 אחוזים מסך התמיכות הישירות. כיוון שלא חל כמעט גידול כמותי במוצרים ובשירותים המסובסדים (גידול של 0.3 אחוז), התבטאה כל הירידה בצמצום הסובסידיה ליחידה.

סך התמיכות לייצור מקומי עלה השנה ב-34.8 אחוזים, ואילו התמיכות ליבוא ירדו ב-76.3 אחוזים. הגידול בתמיכות לייצור מקומי מקורו בעיקר באלה: (א) הוצאות הייצור המקומיות עלו בשיעור גבוה מן העלייה הממוצעת, שחלה במחיר המוצרים הנתמכים². (ב) מעבר מתמיכה בגורמי הייצור (הוזלת מחיר חומרי הגלם החקלאיים המיובאים, שנרשמו קודם לכן בתמיכות ליבוא) לתמיכה במוצר המוגמר³. במעבר זה הושג חיסכון מסוים בסך התמיכה, שכן התמיכה מיועדת עתה למוצר המועדף במקום לחומר הגלם, שהשימוש בו רחב יותר.

ב-1976 ירדו התמיכות למוצרים מיבוא ב-76.3 אחוזים, בעוד שהירידה בכמות היתה של 7.8 אחוזים בלבד. ירידת המחירים בחו"ל של המוצרים הללו, שהיתה בשיעור של כ-30.0 אחוזים, קווצה, פחות או יותר, בשינויי שער החליפין וההתייכרויות המקומיות. את ההפרש בין ירידת התמיכה לירידת הכמות, ניתן ליחס, כאמור, להסטת התמיכה ממוצרי יבוא למוצרים מקומיים.

(ג) גידול ניכר בסך ההוצאות השוטפות נטו של משרד השיכון — אלה מוגדרות כתמיכה בייצור המקומי — וגידול ניכר בסעיף הוזלת האשראי במסגרת התקציב של משרד המסחר והתעשייה⁴.

(ד) בתחילת 1976 עדיין נהגו המוצרים הנתמכים משיעורי סבסוד גבוהים במיוחד עקב הקפאת מחירים במשך 1975 ועד למארס 1976. במארס 1976, ערב העלאת המחירים, שילם הצרכן, בעצם, בין שני שלישים למחצית מן התמורה ליצרן.

(ה) הטלת מס ערך מוסף ביולי 1976 לוותה בהגדלה של התמיכה המתוקצבת למוצרי יסוד כדי למנוע התייקרות. ההגדלה היתה בכ-130 מיליון ל"י במשך יתרת השנה התקציבית. אומדן התמיכה בייצור המקומי, כפי שהובא לעיל (ובדומה גם אומדן התמיכה ליצוא) אינו כולל את מלוא התמיכה המוענקת בהתערבות הממשלה, שכן תמיכה נוספת, בסכומים גדולים, ניתנת באמצעות קרן ההשוואה לדלק. קרן זו גובה מאות מיליוני ל"י מסוגי דלק מסוימים, ואלה משמשים להוזלת מוצרי דלק אחרים, כתמיכה בייצור מוצרים ושירותים⁵. בדרך דומה פועלת קרן האיוון למים. התמיכה בייצור המקומי באמצעות הקרנות הללו נמדדת על פי הגירעון בקרנות

מוגדרות להלן כסך התמיכות במוצרים ושירותים מייצור מקומי ומיבוא מתקציב הסובסידיות (התמיכות לייצור מקומי, סעיף (א), בתוספת התמיכות ליבוא).

¹ אומדן הספיגה מהציבור בהעלאת המחירים של מארס 1976 היה 1.1 מיליארד ל"י במונחי שנה מלאה באמצעות ייקור מוצרי יסוד ו-0.7 מיליארד ל"י באמצעות העלאת מחירי דלק.

² ב-1975, למשל, עלה השכר הממוצע למשרת שכיר בכ-32.9 אחוזים. מדד המחירים הסיטוניים של התפוקה התעשייתית עלה ב-31 אחוזים, בעוד שמחירי המוצרים המבוקרים עלו ב-26.5 אחוזים בלבד. עליית מחירי המוצרים המבוקרים בנובמבר 1976 היתה נמוכה מזו המתוכננת עקב התנגדות ההסתדרות.

³ למשל, התמיכה בחטיטה, פולי סויה ומספוא, הועברה למוצרים, כמו לחם, שמן וחלב.

⁴ גידול של כ-250 מיליון ל"י בשנת התקציב 1976/77 במשרד המסחר והתעשייה. שני הסכומים הללו תורמים כמחצית מהגידול של התמיכות לייצור מקומי על בסיס של 1975.

⁵ קרן הדלק תמכה בכ-800 מיליון ל"י ב-1975/76 ובכ-900 מיליון ל"י ב-1976/77.

(אם הוא אכן קיים). ברור, שמידת ההתערבות של הממשלה היא גבוהה בהרבה מזו המשתקפת ממדידה כזאת.¹

ה. עידוד היצוא

ב-1976 גדלו התמיכות לייצוא ב-48.0 אחוזים לעומת גידול בשיעור 18.1 אחוזים אשתקד. שתי סיבות לגידול ניכר זה: (א) היצוא הזכאי לתמריצים גדל ב-1976, במונחי דולרים, בכ-24.0 אחוזים; ב-1975 היה הגידול 10.0 אחוזים בלבד; (ב) גידול בעלות הממשלה לדולר יצוא, הזכאי לתמריצים, בשיעור של כ-19.0 אחוזים בממוצע; לעומת גידול של כ-7.4 אחוזים אשתקד. הגידול בעלות הממשלה לדולר יצוא נעוץ בכמה סיבות: (א) ב-1976 הורחב השימוש בעידוד היצוא באמצעות תמריצים, ואילו ב-1975 חלק יותר גדול מעידוד היצוא נעשה בדרך ישירה של שינוי בשער החליפין הרישמי.² (ב) החל במאוס 1976 הוצמד ההחזר האוטומטי של המסים העקיפים, לתעשייה, לחקלאות וליהלומים לשיעור הפיחות הנוחל.³ הצמדה זאת הביאה לגידול ממוצע של כ-27 אחוזים בתמריץ ליצוא התעשייתי והחקלאי. התמריץ ליצוא יהלומים עלה בשיעור גבוה בהרבה, 118 אחוזים, גידול זה נבע מהעלאה ניכרת בסוף 1975, פרט להצמדתו לשינוי בשער החליפין במהלך 1976. הגידול הממוצע בהחזר המסים האוטומטי, שלו זכאי היצוא החקלאי והתעשייתי ויצוא היהלומים, הסתכם בכ-30.0 אחוזים ב-1976. (ג) חל גידול ניכר בתמריצי היצוא לתיירות, ליצוא ידע ובתמיכות ענפיות שונות, שאינן אוטומטיות. נראה, שתמריצי היצוא בגין השנה השוטפת הם גבוהים יותר מאלו ששולמו בפועל ויבואו לביטוי ב-1977.

4. הכנסות הסקטור הציבורי ממסים וממילואות חובה⁴

הכנסות הסקטור הציבורי ממסים וממילואות חובה גדלו בשנת 1976 ריאלי⁵ ב-17 אחוזים, לעומת עלייה של פחות מאחוז אחד בשנת 1975. נטל המסים ומילואות החובה⁶ גדל אף יותר, היות וגידול תשלומי ההעברה, אף שהיה מהיר כשלעצמו, לא הדביק את קצב גידול המסים ומילואות החובה בשנה זו. התפתחות זו הינה, כמדומה, הביטוי הבולט ביותר למדיניות הריסון הממשלתית, שהופעלה על מנת לצמצם את כוח הקנייה של הסקטור הפרטי במשק.

¹ גירעון קרן האיוון למים, שנכלל באומדן התמיכות, ב-1976/77, הוא בסכום של כ-110 מיליון ל"י, ואילו באמצעות קרן הדלק לא נאמדה כל תמיכה.

² ב-1975 עלה שער החליפין הממוצע ב-41.0 אחוזים כולל השפעת הפיחות של נובמבר 1974 ואילו ב-1976 עלה שער החליפין ב-25.6 אחוזים.

³ עקב כך עלה התמריץ בקבוצת הערך המוסף הגבוה בתעשייה מ-1.85 ל"י לדולר יצוא בראשית השנה ל-2.63 ל"י לדולר בסופה — גידול של כ-42.0 אחוזים.

⁴ הכנסות הסקטור הציבורי ממסים וממילואות חובה כוללים את המסים ומילואות החובה, שגובה הממשלה, ואת המסים, שגובות הרשויות המקומיות. למסדות הלאומיים אין תקבולים מסוג זה. הגדרת המסים בסעיף זה מותאמת להגדרות, הנהוגות בחשבונאות הלאומית, ושונה מזו הנהוגה בפרסומי הממשלה בדרך כלל. גביות הביטוח הלאומי כלולות כאן במסים הישירים. כן נכללו כאן אגרות רשות השידור והעודף השוטף של המפעלים העסקיים של הממשלה, בעיקר הדואר והנמלים (גירעונות המפעלים העיסיקיים כלולים בתמיכות). לעומת זאת, מוגדרים כמה תשלומי חובה, כמו מס שבח מקרקעין, מס עיבוב, קנסות ודמי רשיונות ושירותים מסוימים (כגון דמי רשיונות נהיגה ודמי דרכון) כהעברות מהציבור לממשלה, ולא כמסים. דיון בתשלומי העברה — ראה לעיל בפרק זה.

⁵ מנוכה במדד מחירי הצריכה הפרטית.

⁶ סך המסים ומילואות החובה, בניכוי תשלומי העברה לציבור (למעט תשלומי ריבית לציבור), ובניכוי פדיון מילואות חובה בלתי סחירים והפצת תעודות של מילואות סחירים. אומדן זה לנטל המיסוי מתעלם מן השוני הקיים בין השפעות הרכיבים השונים של ההכנסות ותשלומי ההעברה על ההכנסה הפנויה הריאלית, ולכן הוא מהווה אינדיקטור גולמי בלבד של עוצמת נטל המיסוי, ותפקידו העיקרי להצביע על מגמות ההתפתחות של נטל המיסוי.

מסים ומילואות חובה, 1974 עד 1976¹

גידול נומינלי לעומת השנה הקודמת	גידול ריאלי ² לעומת השנה הקודמת						
		1976	1975	1974	1975	1976	
27.4	10.9	63.9	55.3	23,181	14,140	9,106	מסים ישירים ³
3.2	9.6	32.7	53.4	1,525	1,149	749	מסים על רכוש
23.8	20.4	59.2	68.5	12,055	7,573	4,494	מסים עקיפים על ייצור מקומי
15.7	-18.3	48.8	14.4	10,285	6,912	6,041	מסים עקיפים על יבוא אורחי
22.9	4.3	58.0	46.0	47,046	29,774	20,390	סך כל המסים
-53.2	-29.8	-39.8	-1.7	1,573	2,615	2,660	מילואות חובה
16.7	0.4	50.1	40.5	48,619	32,389	23,050	סך כל המסים ומילואות החובה
24.0	19.3	59.5	67.0	7,809	4,897	2,932	מסים על היבוא בניכוי אומדן רכיב מדיניות שער חליפין ⁴
24.9	14.7	60.6	60.6	44,570	27,759	17,281	סך מסים בניכוי אומדן רכיב מדיניות שער חליפין ⁴
18.1	8.8	51.9	52.3	46,143	30,374	19,941	סך מסים ומילואות חובה בניכוי רכיב מדיניות שער החליפין ⁴

ה מקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הביטוח הלאומי ונציבות מס הכנסה ומס רכוש. הערות: (1) הגדרת סוגי המסים, ראה להלן בלוחות המפורטים.

(2) מנוכה במדד מחירי הצריכה הפרטית.

(3) מסים ישירים — כולל מס יתר על מלאי והפרשי שרים, שנכלל עד דו"ח 1975 במסים העקיפים על היבוא האורחי.

(4) רכיב מדיניות שער החליפין הוא אותו חלק במסים העקיפים על היבוא שאינו מס פסקלי, ותפקידו להשלים את מדיניות שער החליפין המוצאת ביטוייה בקביעת שער החליפין הרשמי. על דרך אומדן רכיב זה, ראה להלן בדיון על מסים עקיפים, עמודים 192—193.

ריסון הביקוש המצרפי בדרך של ספיגת כוח קניה באמצעות מסים, גררה עליית מחירים; זו מצידה חיבה החזר חלק מתקבולי המסים שנגבו דרך הוצאות הממשלה על שכר, קניות ותשלומי העברה. מבחינה זו קטנה יעילות הספיגה דרך מסים, ובמיוחד מסים עקיפים, מיעילות ריסון הביקוש באמצעות צמצום בהוצאות. המסים העקיפים, שהשפעתם על המחירים הינה המיידית ביותר, עלו, ריאלי, ב-31 אחוזים השנה¹. עלייה זו נובעת כולה מהטלת מסים חדשים — מס ערך מוסף והיטל ביטחון על יבוא שירותים, והשפעות העלאת שיעורי המסים ב-1975. כתוצאה מכך, עלה שיעור המס העקיף הממוצע על המקורות לרשות המשק² מ-9 אחוזים ב-1974 ל-11 אחוזים ב-1975 ו-15 אחוזים ב-1976.

המסים הישירים ומילואות החובה עלו, ריאלי, ב-15 אחוזים, ובתוכם בולטת במיוחד עליית מס ההכנסה. השפעת מסים אלו על המחירים אינה מיידית וישירה: הם עשויים לגרום לתביעות שכר של העובדים. הענות להן תגדיל את הוצאות הייצור ואלה ישפיעו על עליית המחירים.

¹ מסים עקיפים על הייצור המקומי (כולל מסי רכוש) ומסים עקיפים על היבוא (בניכוי רכיב מדיניות שער חליפין) בניכוי תמיכות לייצור המקומי ותמיכות למוצרים מיבוא.

² השיעור הממוצע של המסים העקיפים, לפי הגדרתם בהערה 1 על התל"ג בתוספת עודף היבוא, למעט יבוא ביטחוני ישיר.

התפלגות מסים ומילוות חובה, לפי סוגים, 1974 עד 1976

התפלגות מסים ומילוות חובה בניכוי רכיב מדיניות שער חליפין			התפלגות מסים ומילוות חובה			
1976	1975	1974	1976	1975	1974	
50.2	46.6	45.7	47.7	43.7	39.5	מסים ישירים
3.3	3.8	3.8	3.1	3.5	3.3	מסים על רכוש
26.1	24.9	22.5	24.8	23.4	19.5	מסים עקיפים על יצור מקומי
16.9	16.1	14.7	21.2	21.3	26.2	מסים עקיפים על יבוא אורחי
96.5	91.4	86.7	96.8	91.9	88.5	סך כל המסים
3.5	8.6	13.3	3.2	8.1	11.5	מילוות חובה
						סך כל המסים ומילוות חובה
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
						מזה : מסים ישירים ומילוות חובה
53.7	55.2	59.0	50.9	51.8	51.0	

יש לשער, איפוא, שהשפעתם של המסים הישירים על המחירים ב-1976 היתה מוגבלת, אם כי ייתכן שתרמו להתעוררות תביעות השכר בסוף 1976 וב-1977.

משקל המסים ומילוות החובה בסך המקורות לרשות המשק, מבטא את מידת המעורבות הממשלתית בהקצאת המקורות דרך המסים ומילוות החובה. לוח י'-8 מתאר את התפתחות המעורבות בשנים האחרונות: ב-1976 ניכר גידול רב באינדיקטור זה, המבטא את הגידול הרב בגביות. משקל המסים ומילוות החובה, בניכוי תשלומי ההעברה בסך המקורות לרשות המשק, הוא אינדיקטור לנטל המס על הציבור. אינדיקטור זה מצביע על ירידה בנטל המס ב-1975, כתוצאה מגידול ניכר בתשלומי העברה לציבור והקטנת רכיב המסוי, שהיה תחליף-פיחות בשנה זו¹; ב-1976 מורה הוא על עלייה ניכרת בנטל המס, הנובעת מגידול מהיר בגביות המסים, על רקע גידול איטי יותר בתשלומי ההעברה וקיפאון ריאלי בתוצר.

למרות הגידול הניכר במשקל המסים ומילוות החובה במקורות שלרשות המשק, לא עלתה רמת הנטל בשנת 1976 על זו ששררה ב-1971 בשל התרחבות מקבילה בתשלומי ההעברה לציבור². התרחבות זו משקפת, בין היתר, את הפיתוח המהיר של מערכת הבטחת ההכנסה בישראל בשנים אלו.

¹ נטל המסים ומילוות החובה ירד ב-1975, אך בניכוי רכיב מדיניות שער החליפין הוא עלה במעט; על רכיב מדיניות שער החליפין ראה הערה 4 ללוח י'-6.

² מלבד הגידול בנטל, הנובע מהחלפת חלק גדול ממילוות החובה במסים. משקל מילוות החובה בסך המסים והמילוות היה בשנת 1971 — 11 אחוזים ובשנת 1976 — 3 אחוזים. כיוון שרכיב המס במילוות החובה קטן מ-1, הרי שיש בעצם החלפת המילוות במסים משום הכבדה בנטל.

משקל מסים ומילואות חובה בתוצר הלאומי הגולמי ובמקורות לרשות המשק, 1971 עד 1976

1976	1975	1974	1973	1972	1971		
51.0	43.0	42.5	38.9	39.2	40.8	משקל המסים ומילואות החובה בתוצר הלאומי הגולמי	
42.2	35.0	34.1	32.4	34.8	35.5	במקורות לרשות המשק	
48.4	40.3	36.7	34.5	35.1	37.0	משקל המסים ומילואות החובה בניכוי אומדן רכיב מדיניות שער החליפין	
40.1	32.8	29.5	28.8	31.2	32.2	במקורות לרשות המשק	
28.1	22.3	24.4	23.4	27.2	28.2	נטל המסים ומילואות החובה בתוצר הלאומי הגולמי	
23.3	18.1	19.6	19.5	24.2	24.5	במקורות לרשות המשק	
29.4	23.9	23.1	23.2	26.4	28.3	נטל המסים ומילואות החובה בניכוי אומדן רכיב מדיניות שער חליפין	
24.4	19.5	18.5	19.3	23.5	24.6	במקורות לרשות המשק	

הגדרות: מסים ומילואות חובה — מסים נמשלתיים (למעט היטל ומס ערך מוסף על יבוא ביטחוני) ומסי רשויות, לפי הגדרתם בפרק זה.

אומדן רכיב מדיניות שער חליפין — ראה להלן בדיון על המסים העקיפים על היבוא.

נטל מסים ומילואות חובה — מסים ומילואות חובה, בניכוי תשלומי העברה נטו ובניכוי פדיון מילואות חובה והפצת תעודות של מילואות סחירים.

תוצר לאומי גולמי — בשעה חליפין אפקטיבי.

מקורות לרשות המשק — תוצר לאומי גולמי, בתוספת עודף היבוא (יבוא על בסיס סי"פ ויצוא על בסיס פו"ב) בשער חליפין אפקטיבי, וכולל את היבוא מהשטחים המוחזקים. היבוא הביטחוני הישיר ותשלומי הריבית של הסקטור הציבורי אינם כלולים בו.

הערות: בחישוב האינדיקטורים בלוח זה התייחסנו למילואות החובה כאל מס. חישוב אלטרנטיבי בניכוי מילואות החובה נותן תמונת התפתחות דומה על פני שנים.

כל האינדיקטורים מחושבים על בסיס התוצר הלאומי הגולמי ועל בסיס סך המקורות לרשות המשק. מושגית, הבסיס המתאים למשק הישראלי הינו סך המקורות לרשות המשק, אולם מובא גם החישוב על בסיס התוצר הלאומי הגולמי בהיותו מקובל בחישובים מסוג זה בארצות אחרות.

א. המסים הישירים ומילואות החובה¹

המסים הישירים עלו ב-1976 ריאלית² בשיעור ניכר: 27 אחוזים, לעומת 11 אחוזים בשנת 1975. עיקרו של הגידול נובע מהעלייה הבולטת בגביות מס הכנסה ב-1976 לעומת קודמתה: 78 אחוזים, בהשוואה ל-53 אחוזים ב-1975. הגידול בגביית מס הכנסה נעוץ בשלושה גורמים עיקריים:

א. כ-23 אחוזים מסך הגביות ב-1976, וכ-18 אחוזים מהגידול ב-1975, הם תוצאה של ביטול מילואות הביטחון והמלחמה, במסגרת הרפורמה במיסוי הישיר, החל מאפריל 1975.³
 ב. גורם נוסף לגידול הינו פרי התפתחות הסדרי התשלום: הללו גדלו בכ-300 מיליון ל"י ב-1974, ובמיליארד ל"י ב-1975, בעוד שב-1976 היה גידול קטן בלבד בהסדרים אלו. הסדרי התשלום נעשים בדרך של הלוואות בנקאיות לנישומים, על פי המלצת פקידי מס הכנסה, לשם תשלום חובותיהם לשלטונות המס; כנגד סכומי ההלוואות לנישומים, נרשמים בספרי הבנק סכומים מקבילים לזכות חשבון פיקדון מיוחד של האוצר. משמעות ההסדרים היא העברת תפקיד הגבייה של חובות אלו מפקידי השומה — לבנקים, האחראים לכך⁴. היות והתקופה הממוצעת של הלוואות אלו היא כשנה, תרמה ההרחבה יוצאת הדופן בהסדרים בשנת 1975 כ-12 אחוזים לגידול הגביות ב-1976. כל עוד אין ירידה ביתרת הסדרי התשלום, נמשכת השפעה זו, שפירושה הממשית הקטנת מצבת החובות של הנישומים לשלטונות מס ההכנסה.

לוח י"ג

מסים ישירים ומילואות חובה, 1974 עד 1976

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת					
1976	1975	1976	1975	1974	
63.9	55.3	23,181	14,140	9,106	א. סך המסים הישירים
78.4	53.4	16,742	9,383	6,115	מס הכנסה
50.8	45.3	6,147	4,077	2,806	ביטוח לאומי ¹
..	..	292	680	185	מס יתר על מלאי ²
—39.8	—1.7	1,573	2,615	2,660	ב. סך מילואות החובה
..	—19.3	341	1,651	2,045	מילואות ביטחון ומלחמה ³
28.8	44.4	1,144	888	615	מילואות חיסכון מעבידים
15.8	—	88	76	—	מילואות תוספת יוקר

ה מקור: נציבות מס הכנסה, המוסד לביטוח לאומי, החשב הכללי.
 הערות: (1) כולל גביית מס מקביל, שהחלה באפריל 1973. גביות אלו הסתכמו ב-1973 ב-219 מיליון ל"י, ב-1974 ב-449 מיליון ל"י, ב-1975 ב-677 מיליון ל"י וב-1976 ב-1,043 מיליון ל"י.
 (2) מס יתר על מלאי מוטל על מלאי מוצרים וסחורות ויתרות מטבע-חוץ בידי הבנקים בעקבות פיתוחים גדולים, לספיגת רווחי יבואנים הנובעים מן הפיתוח. בעבר סווג מס זה כמס עקיף על היבוא. השנה שונה הסווג במסגרת החשבונאות הלאומית, והנתונים תוקנו אחורה.
 (3) כולל מילואות מלחמה על שבת מקרקעין.

¹ המסים הישירים כוללים את גביות מס הכנסה (בתוכן מס חברות ומס רווחי הון), גביות הביטוח הלאומי, ומס יתר על מלאי. מילואות החובה כוללים את מילואות הביטחון והמלחמה, מילואות מעסיקים ומילואות תוספת יוקר (שהוטל על תוספת היוקר ששולמה לשכירים בין ינואר ליוני 1975). מס יתר על מלאי שנכלל בדו"ח 1975 במסים העקיפים על היבוא, סווג השנה במערכת החשבונאות הלאומית כמס ישיר, וכך נהגנו גם כאן.

² מנוכה בממד מחירי צריכה פרטית.

³ הרפורמה הופעלה ביולי 1975 בתחולה רטרואקטיבית מאפריל 1975.

⁴ על תנאי ההלוואות והתפתחותן, ראה דו"ח מבקר המדינה מס' 26, עמ' 100—101.

גביית מס הכנסה ומילואות ביטחון ומלחמה על ההכנסה, 1974 עד 1976

התפלגות הגבייה			העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת					
1976	1975	1974	1976	1975	1976	1975	1974	
(אחוזים)			(אחוזים)			(מיליוני ל"י)		
א. שכירים								
37.2	40.4	43.5	64.1	42.7	6,225	3,794	2,659	מס הכנסה
								מס הכנסה ומילואות
			42.9	18.6	6,225	4,356	3,673	ביטחון ומלחמה
								מס הכנסה ברוטו ¹
			41.4	18.9	6,229	4,406	3,705	ומילואות ביטחון ומלחמה
ב. מנהלי חברות וחברי								
4.8	3.1	2.8	177.4	71.8	810	292	170	קואופרטיבים
								מס הכנסה
			153.1	45.5	810	320	220	מס הכנסה ומילואות
								ביטחון ומלחמה
ג. חברות								
32.8	33.2	30.8	76.4	65.2	5,485	3,110	1,883	מס הכנסה
								מס הכנסה ומילואות
			44.2	49.7	5,672	3,934	2,628	ביטחון ומלחמה
								מס הכנסה ברוטו
			25.4	61.0	5,697	4,544	2,822	ומילואות ביטחון ומלחמה
ד. עצמאיים								
12.3	9.7	12.0	126.6	23.3	2,062	910	738	מס הכנסה
								מס הכנסה ומילואות
			96.4	16.1	2,211	1,126	970	ביטחון ומלחמה
								מס הכנסה ברוטו
			55.1	34.4	2,224	1,434	1,067	ומילואות ביטחון ומלחמה
ה. ניכויים במקור								
12.9	13.6	10.9	69.1	92.0	2,160	1,277	665	מס הכנסה
ו. סך הכול								
100.0	100.0	100.0	78.4	53.4	16,742	9,383	6,115	מס הכנסה
								מס הכנסה ומילואות
			55.1	35.0	17,078	11,013	8,156	ביטחון ומלחמה
								מס הכנסה ברוטו
			42.9	41.3	17,120	11,981	8,479	ומילואות ביטחון ומלחמה

ה מקור: נציבות מס הכנסה ומס רכוש. אומדן סך הגידול בהסדרי תשלום — החשב הכללי.

הערות: (1) מס הכנסה ברוטו — לפני ניכוי אומדן הגידול בהסדרי תשלום. הגידול בהסדרי התשלום הוא הגידול ביתרה הבלתי מסולקת של הלוואות לחייבי מס הכנסה באמצעות הבנקים. התחלקות הגידול בהסדרי תשלום בין הנישומים היא אומדן, ויש להתייחס אל הנתונים המנוכים בוהירות המתאימה לגבי שנה 1975, שבה גדלו ההסדרים בסכומים ניכרים.

ג. מעבר להשפעת הגורמים המפורטים, פעלה כמובן הרפורמה במיסוי הישיר, שהורידה את שיעורי המס השוליים, תוך הרחבה ניכרת של בסיס המס, הטילה ריבית והצמדה על פיגור בתשלומי מס, וחייבה בהצהרת הכנסות את כל הנישומים במשק, ובניהול ספרים — את כל העצמאיים והחברות. הצהרת הכנסות כוללת לא הונהגה עדיין ב-1976, אך ניהול הספרים הורחב מאוד בסקטור העצמאיים. (חברות ניהלו ספרים גם לפני הרפורמה). את השפעת הרפורמה על גמישות מס הכנסה לטווח ארוך קשה עדיין להעריך, אך מנתוני הגבייה של 1976 סביר להניח, שהמס הממוצע על ההכנסה כולה¹ עלה בעקבות הרפורמה.

לסיכום ניתן לומר, שמרבית הגידול בגביות מס ההכנסה ב-1976 נובע מהפעלת הרפורמה, ובמיוחד השפעת החלפת המילואות, הטלת ריבית והצמדה על פיגור בתשלומי המס והחייב בניהול ספרים. ראוי לציין, כי הגבייה לא היתה מלאה בשנה הנסקרת בשל קשיים ארגוניים ומחסור בכוח אדם במנגנון מס ההכנסה, שהחמירו ביותר. למרות קשיים אלה הועמקה הגבייה מעצמאיים, שהשפעתה על סך הגביות קטנה, בשל המשקל הנמוך של גביות העצמאיים בסך גביות מס הכנסה.

גביית מס ההכנסה משכירים עלתה ב-1976 ב-64 אחוזים, לעומת 43 אחוזים ב-1975, ומשקל גביות אלו בסך גביות מס הכנסה המשיך לרדת. לאחר ניכוי הגידול, הנובע מהחלפת מילואות במס והשפעת הסדרי התשלום, גדלה הגבייה ב-41 אחוזים ב-1976, לעומת כ-19 אחוזים בלבד ב-1975. כיוון שהסדרי התשלום לשכירים הם ברובם המכריע הסדרי תשלום למעבידים, שהתקשו בהעברת הניכוי משכר עובדיהם, ומן השכירים נוכה המס במלואו בשנה שבה נתקבלה ההכנסה, הרי שלצורך בחינת נטל המס על השכירים יש לנכות את השפעת הסדרי התשלום. שיעור הגידול הנמוך ב-1975 מוסבר ב"הרצה" של הרפורמה ובהסדרי המעבר שליוו את הפעלתה (הבולט בהם — הסדר שמירת השכר נטו בשנת המס 1975/76). הגידול ב-1976 (המנוכה, כאמור, מהשפעת החלפת מילואות במס והסדרי תשלום) מתאים לגמישות מס כוללת של כ-1.1%².

בגביות מס מעצמאיים חל גידול של 127 אחוזים בשנת 1976, לעומת כ-23 אחוזים בשנת 1975. בולטת השפעת הסדרי התשלום על גביות מעצמאיים, והדבר מרמז על כך, שהנישומים התייחסו, כנראה, להרחבת הסדרי התשלום כאל הלוואות בנקאיות רגילות, ופירעונו ב-1976 לא בא על חשבון גביות מס רגילות בשנה זו. בניכוי השפעת החלפת מילואות חובה במס והשפעת הסדרי התשלום, עלו הגביות מעצמאיים ב-55 אחוזים ב-1976, לעומת 34 אחוזים בשנת 1975³. עלייה זו מעידה על העמקת הגבייה מסקטור זה, ויש לכך עדות ישירה⁴. ההצהרה הממוצעת לשנת המס 1975/76 עולה בכ-80 אחוזים על ההצהרה הממוצעת לשנת 1974/75, ומספר מנהלי הספרים מקרב העצמאיים עלה מכ-15 אלף לפני הפעלת הרפורמה לכ-120 אלף בתחילת 1977, שהם כשני שלישים מכלל העצמאיים החייבים לנהל ספרים. הגידול הרב בהצהרות נובע, כנראה, משיעורי המס השוליים הנוחים יותר, מאכיפת ניהול ספרים ומהטלת ריבית והצמדה על פיגור בתשלומי מס. עם זאת, נמצא בבדיקה מדגמית⁵ שהשומה הממוצעת, לאחר בדיקת ההצהרה, עלתה בכ-100 אחוזים על ההצהרה שנמסרה על ידי הנישום. עובדה זו מלמדת על הקף הגביות, שניתן להגיע אליהן על ידי העמקת גבייה נוספת מסקטור זה. בגביות מס הכנסה מחברות בולט שיעור הגידול הנמוך ב-1976 (לאחר ניכוי השפעת החלפת המילואות במס והשפעת הרחבת הסדרי התשלום), לאחר מספר שנים של גידול גבוה ויציב בגביות

¹ לרבות הכנסות שלא היו חייבות קודם לכן במס, כמו תוספת יוקר, דמי אחזקת רכב וטלפון וכדומה.

² הגידול בסך תשלומי השכר במשק בשנת 1976 היה 36 אחוזים.

³ ריאלי, מנוכה במדד מחירי צריכה פרטית, היתה עלייה של כ-20 אחוזים ב-1976 לעומת ירידה ריאלי של כ-4 אחוזים בשנת 1975.

⁴ נתונים שנמסרו על ידי מינהל הכנסות המדינה.

⁵ מדגם מצומצם — כ-1200 תיקים בלבד, שאינו מייצג בהכרח את כלל התיקים; הבדיקה מכוונת לענפים, שבהם היה חשש להעלמת הכנסות גבוהה מהממוצע.

המס מחברות. האטה זו מוסברת בירידה ברווחיות בשנים שבגינן נגבה המס, ובהקלות מס, הנובעות מכללי חישוב פחת מואץ בחברות, שהחוק לעידוד השקעות הון חל עליהן. נוסף על כך, התקוזה חלק ניכר מהגידול הרב בגביות ממנהלי חברות וחברי קואופרטיבים בהאטה בגביות מחברות. הרפורמה במיסוי הישיר השוותה את שיעורי המס להכנסות יחידים ולרווחים בלתי מחולקים, והפכה את משיכת משכורות מנהלים לכדאית יותר, יחסית למצב הקודם.¹ גם השפעת הרחבת הסדרי התשלום לחברות פעלה, לפחות בחלקה, להאטת הגביות השוטפות בשנה זו, שכן החברות משלמות מס לפי ספרי חשבונות, והגדלת ההתחייבויות לתשלום מס בשנת 1975 (בהסדרים אלה) לא נוספה על הגביות הרגילות.

גביית מילואת החובה ירדה ב-1976 במידה ניכרת, כתוצאה מביטול מילואות הביטחון והמלחמה על הכנסות שנתקבלו החל משנת המס 1975/76. במקביל לכך הולך וגדל משקלו של מילואה חיסכון המעבידים בסך מילואות החובה. רכיב המס במילואה זה הולך ומצטמצם ככל שחלה הרעה יחסית גדולה יותר בשנים האחרונות חוב סחירות בבורסה, ובמיסוי על רווחי חברות מריבית ומתפרשי הצמדה באגרות אלו.²

לוח 11

מסים עקיפים, 1974 עד 1976

הגידול לעומת השנה הקודמת					
1976	1975	1976	1975	1974	
(אחוזים)		(מליוני ל"י)			
32.7	53.4	1,525	1,149	749	א. מסים על רכוש ¹
59.2	68.5	12,055	7,573	4,494	ב. מסים עקיפים על ייצור מקומי
57.0	49.1	3,104	1,977	1,326	מס קנייה
..	..	1,477	123	55	מס ערך מוסף ²
—0.6	133.9	1,572	1,581	676	מס דלק ³
109.5	—	1,173	560	—	מס מעסיקים
33.6	40.2	3,449	2,582	1,842	מסים ממשלתיים אחרים ⁴
70.7	26.1	1,280	750	595	מסי רשויות מקומיות
48.4	15.7	12,862	8,665	7,488	ג. מסים עקיפים על היבוא
					היטל ומס ערך מוסף
47.0	21.1	2,577	1,753	1,447	על היבוא הביטחוני
48.8	14.4	10,285	6,912	6,041	מסים עקיפים על היבוא האזרחי ⁵
—	—	951	—	—	מזה : מס ערך מוסף

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

- הערות : (1) כולל מס רכוש, מס מימון רכש, ודמי רישום מקרקעין.
 (2) כולל מס ערך מוסף על עוסקים, על מוסדות ללא כוונת רווח והסקטור הציבורי ועל המוסדות הפיננסיים. כולל גם גביות מס שירותים על מוסדות פיננסיים, שהוטמע במס ערך מוסף עם הנהגתו.
 (3) למעט היטל יבוא על דלק, הכלול במסים העקיפים על היבוא.
 (4) כולל בלו מלט, בלו טבק, בלו משקאות, מס בולים, בול ביטחון, דמי רשיונות רכב, עודף המפעלים העסקיים של הממשלה ואגרות שונות.
 (5) כולל מכס והיטל ביטחון, מס קנייה, מס נסיעות חוץ, היטל על יבוא שירותים. מס יתר על מלאי והפרשי שיערים נכללו בעבר במסים על היבוא. השנה נכלל מס זה במסים הישירים, והנתונים תוקנו בהתאם גם לשנים הקודמות.

- ¹ קודם לרפורמה, כדאי היה למנהלים לקבל משכורות נמוכות יותר, ולמשוך חלק מהרווחים כהלוואות מהחברה וכהחזר הוצאות וסעיפים דומים, שלא חל עליהם מס.
² תקבולי הפרשי הצמדה וריבית על אגרות חוב רגילות בידי פירמות יש לקוזה כנגד תשלומי הריבית של הפירמה, המוכרים כהוצאה לצורך מס, ועל כן, באורח מעשי, מוטל עליהם מס. תקבולים של הפרשי הצמדה על מילואה חיסכון מעבידים אינם מקוויים כנגד תשלומי ריבית, ועל כן הם פטורים ממס.

ב. המיסים העקיפים

המיסים העקיפים על הייצור המקומי גדלו ב-1976 ב-59 אחוזים, לעומת 69 אחוזים בשנת 1975. חלק מגידול זה נובע מהטלת מס ערך מוסף ביולי 1976. ללא מס ערך מוסף, גדלו המסים העקיפים ב-1976 ב-42 אחוזים. התוצר הלאומי הגולמי (במחירי גורמי ייצור), המהווה את בסיס המסים האלה, גדל ב-1976 ב-28 אחוזים בלבד. גידול המסים העקיפים מעבר לגידול בסיס המס מוסבר בהעלאת שיעורי אגרות ודמי שירותים ממשלתיים ועירוניים, ובהשפעת הטלת מס מעסיקים והעלאת שיעורי מס הקנייה פעמיים במשך שנת 1975. השפעת צעדים אלו קרוזה בחלקה עם ביטול מס בולים על קבלות, והורדת מה בשיעורי מס קנייה, שנכנסו לתוקפם במקביל להטלת מס ערך מוסף.

המסים על הרכוש גדלו ב-1976 ב-33 אחוזים. בגביות דמי רישום מקרקעין חלה עלייה מתונה במיוחד (19 אחוזים) בשנת 1976, הקשורה ברפיון בענף הבנייה למגורים.

המסים העקיפים על היבוא האזרחי עלו ב-49 אחוזים ב-1976, לעומת 14 אחוזים בשנת 1975. כ-20 אחוזים מתוך הגידול בגביות בשנת 1976 נובעים מהטלת מס ערך מוסף ומהרחבת תחולת היטל היבוא על יבוא שירותים. בולטת במיוחד עליית הגביות במס קנייה (50 אחוזים), הנובעת מגידול היבוא של מוצרים בני קיימא, נוסף על השפעת העלאת השיעורים ב-1975. לעומתה חלה עלייה מתונה בגביות מכס והיטל הביטחון על היבוא האזרחי (20 אחוזים) המושפעת מהתפתחות סך היבוא עם הרחבה גדולה של תחולת ההיטל על היבוא שחלה בשנתיים האחרונות.¹

גביות מס ערך מוסף, שהוטל ביולי 1976, הסתכמו ב-2.8 מיליארד ל"י עד סוף 1976. המס חל, בדיעבד, על הצריכה ועל ההשקעה בבנייה למגורים; השקעות אחרות² ויצוא פטורים ממנו. יתרונו הגדול של מס זה הוא בכך, שאינו מעוות את הקצאת המקורות, פרט לאפליה המכוונת של הצריכה לעומת השקעות ויצוא. יתרון זה עדיין לא התבטא במלואו, שכן הפעלת מס ערך מוסף לא לוותה בביטול נרחב של מסי עקיפין אחרים, המוטלים בשיעורים דיפרנציאליים על חלק מן המוצרים בלבד, וכך גורמים עיוותים בהקצאת המקורות.

למסים העקיפים על היבוא תפקיד כפול בביצוע מדיניות הממשלה: מכשיר פיסקלי, שמטרתו להעביר מקורות מהציבור לממשלה לשם מימון הוצאותיה; ומכשיר להשפעה על שער החליפין האפקטיבי, שמטרתו להשפיע, יחד עם מדיניות שער החליפין הרשמי והתמריצים ליצוא, על מאזן התשלומים. שני רכיבים אלו משתנים בהתאם למטרות המדיניות הכלכלית ולאמצעי המדיניות האחרים, הננקטים לאו דווקא באותה מידה ובאותו כיוון. לפיכך מקשה בחינת המסים על היבוא, ללא הפרדה בין הרכיבים. על הבנת התפתחות המסים והשינויים בהם³. קושי זה בולט בניתוח התפתחות המסים בשנים האחרונות. בשנות השבעים הראשונות, עד לפיחות בסוף 1974, שימשו המסים על היבוא מכשיר לביצוע מדיניות מאזן התשלומים במידה הולכת וגוברת (למרות הפיחות בשער החליפין הרשמי ב-1971). מאז הפעלת מדיניות הפיחות הוחל ב-1975, ירד מאוד תפקיד מדיניות מאזן התשלומים במסים על היבוא, וסך המסים הנגבים מן היבוא עולה במידה מתונה בהרבה מהמסים האחרים, — שכן הממשלה הפעילה, כאמור, מדיניות ספיגה תקיפה באמצעות מסים אחרים בשנים אלו.

¹ במונחי דולרים, ירד סך היבוא, פרט לאניות ומטוסים ויהלומים. העלייה ביבוא נכסי צריכה, מוצרים בני קיימא ובמיוחד כלי תחבורה, לא קיזזה, כנראה, את השפעת הירידה הכוללת ביבוא, למרות שיעורי המכס הגבוהים על מוצרים אלו.

² כולל השקעה במלאי.

³ על הצורך בהפרדת הרכיבים הללו והשלכותיה, ראה: אמוץ מורג: "מימון הממשלה בישראל", הוצאת מאגנס, תשכ"ז, עמ' 215 ואילך.

כאמור, רכיב מדיניות שער החליפין במסים על היבוא, אינו בבחינת מס כלכלי, אלא תחליף פיחות (למרות שהשפעתו על המשק אינה זהה להשפעת פיחות, גם אם הוא מלווה בתמריצים מתאימים ליצוא)¹, והכללתו בסך המסים מעוותת ניתוח פרמטרים כמו נטל מיסוי, עודף ביקוש מקומי ממשלתי, והזרמה נובעת, בעיקר בשנים שבהן משתנה רכיב זה שינוי חד, כמו בין 1974 ל-1975 ואילך.

ההנחה שהמדיניות הפיסקלית של הממשלה מתבטאת במיסוי על התוצר הלאומי הגולמי, נאמד שיעור המס הפיסקלי על היבוא כשווה לשיעור המס העקיף על התוצר, וכל המיסוי על היבוא מעבר לזה, נחשב כתחליף פיחות. שיעורי המיסוי הממוצעים המתקבלים בשיטת אומדן זו מובאים בלוח הבא:

שיעורי המס הממוצעים על היבוא, הרכיב הפיסקלי ותחליף הפיחות, 1969 עד 1976

1976	1975	1974	1973	1972	1971	
22.0	18.9	24.3	21.5	22.9	22.8	שיעור מס ממוצע על היבוא
5.3	5.5	12.5	10.1	10.6	10.0	שיעור המס שהוא תחליף פיחות
15.9	12.7	10.5	10.3	11.1	11.6	שיעור המס הפיסקלי "הטהור"

הערות ללוח:

1. שיעור המס הפיסקלי "הטהור" שווה, לפי ההנחה, לשיעור המס העקיף הממוצע על התוצר הלאומי הגולמי.

2. שיעור המס הכולל הממוצע על היבוא, אינו סכום שיעורי המס הממוצעים של הרכיבים, אלא:

$$T_1 = M \cdot R (1 + t_2) t_1$$

T_1 = גביות מס פיסקלי "טהור" על היבוא;

M = היבוא במונחי דולרים;

R = שער החליפין הרשמי;

t_2 = שיעור המס שהוא תחליף פיחות;

t_1 = שיעור המס הפיסקלי "הטהור";

3. היבוא בחישובים הוא היבוא למעט אניות ומטוסים ויבוא ביטחוני ישיר. פירוט והסבר, — ראה נספח.

5. פעולות האשראי

ב-1976 ספג הסקטור הציבורי אשראי נטו בסך כ-0.5 מיליארד ל"י בלבד וזאת לאחר שלוש שנים של ספיגה ניכרת, שהגיעה ב-1975 לכ-6.0 מיליארד ל"י³. ספיגת האשראי נובעת מפעולות אשראי תקציביות ומפעולות אשראי אחרות, שאינן מתוקצבות, המוצאות את ביטויין במאזנים

¹ השוני נובע מכך, שהמס והתמריץ אינם חלים על כל רכיבי מאזן התשלומים, ועל כן קיים שוני בהשפעה על הקצאת המקורות בין הממשלה לציבור, בשל העברות מטבע חוץ של הסקטור הפרטי, המתבצעות בשער החליפין הרשמי.

³ ספיגת האשראי נטו מסכמת את הפעולות הבאות: מתן הלוואות פחות גבייה בגין הלוואות, שניתנו בשנים קודמות. קבלת אשראי מרצון פחות פירעון על-חשבון אשראי שנתקבל בשנים עברו (לרבות פירעון מלוות חובה סחירים).

הכספיים של הסקטור¹. פעולות האשראי התקציבי ספגו ב-1976 סכום של כ-2.0 מיליארד ל"י נטו בעוד שפעולות האשראי האחרות הורישו כ-1.6 מיליארד ל"י. ב-1975 ספגו הפעולות התקציביות 3.4 מיליארד ל"י, ופעולות האשראי האחרות ספגו גם הן כ-2.6 מיליארד ל"י. נראה, שחלק מהספיגה של פעולות האשראי האחרות ב-1975 היה ביטוי להעברת תשלומים (והזרמה כספית) עבור פעולות שנעשו ב-1975 לשנים הבאות².

ההלוואות, שנתן הסקטור הציבורי במסגרת תקציביו לסקטורים האחרים, ירדו, במונחים ריאליים, ב-14.0 אחוזים ב-1976³. ב-1975, לעומת זאת, היה עדיין גידול ריאלי בהלוואות להשקעות. האמיסיות המוכוונות והחופשיות, המשמשות, גם הן, למימון השקעות לפי סדר עדיפויות ציבורי אך אינן עוברות דרך תקציב המדינה ירדו, במונחים ריאליים, בשיעור של כ-5.4 אחוזים. סך ההלוואות התקציביות והאמיסיוניות למימון השקעות (ללא אשראי למזון) ירד בכ-8.0 אחוזים. ירידה זו תואמת את מדיניות הריסון שנקטה הממשלה בביקושה הישיר.

ההשקעות בענפי משק ירדו ב-1976 ב-14.0 אחוזים, הואיל וההלוואות ירדו בשיעור נמוך יותר עלה שיעור המימון של ההשקעות (תקציבי ואמיסיוני) בכ-10.0 אחוזים. עלייה גדולה עוד יותר בשיעור המימון נמצאה בנתוני המערכת המוסדית של שוק ההון. הגידול הנוסף בשיעור המימון שנמצא גובע, כנראה, ממקורות כספיים נוספים, שעמדו לרשות המערכת המוסדית של שוק ההון (פרט לאלו שהוזכרו לעיל). יש עדויות לכך שב-1976 הורחב השימוש שעשתה הממשלה במתן ביטוחי שער שהוא אחד המקורות למתן אשראי ואינו נתפס כפעולה שוטפת של הסקטור הציבורי.

ב-1976 גייס הסקטור הציבורי במסגרת תקציביו אשראי מקומי בסכום של 8.8 מיליארד ל"י, לעומת 7.1 מיליארד ל"י ב-1975 — הקפאה ריאלי מביחית ספיגת כוח קנייה. איגרות החוב הממשלתיות והאמיסיות המופקדות בתקציב המדינה היוו כשלושה רבעים מתקבולי האשראי. שאר האשראי נתקבל ממיליות והפקדות של בנקים וגופים אחרים, שהסקטור מגייס למימון תקציביו.

הגידול האיטי בתקבולי האשראי לא הספיק כדי לספוג הן את הגידול הריאלי הניכר של כ-52.0 אחוזים, שחל בפירעון החובות המקומיים והן את האשראי, שניתן במסגרת הפעולות האחרות. הגידול האיטי בקבלת אשראי, למרות העלייה הניכרת בפירעונות, מוסבר בחלקו בהרעת תנאי איגרות החוב הצמודות בדצמבר 1975, ובחששות משינויים בשוק ההון, שיפגעו באיגרות החוב הקיימות ובגידול הנמוך יחסית בהכנסה הפנויה. חלק מן ההסבר לגידול הניכר בפירעונות טמון בכך, שמיליות פיתוח וביטחון, שהונפקו בקנה מידה רחב ב-1971⁴, הגיעו לפירעון בתום חמש שנים של עליות מחירים גבוהות, שנצברו כהצמדה על הקרן והריבית.

¹ פעולות אלו נתקבלו כהפרש בין ההזרמה הנובעת מתקציבי הסקטור לבין ההזרמה הקופתית שנמדדת בבנק ישראל. פרט לכך ישנן פעולות אשראי, המושפעות על-ידי הסקטור הציבורי אך אינן מוצאות ביטוי בחשבונות התקציביים והמאזניים. אלו הן בעיקר פעולות של הלוואות אשראי, ומתן ביטוחי שער והצמדה.

² גידול של כ-1.3 מיליארד ל"י באשראי ספקים, 1975/76 שהתקבל כתוצאה מכך שתשלומי הסקטור הציבורי לא עלו באותו קצב בו גדלה פעולתו הריאלית.

³ אינו כולל הלוואות לשיכון, שכן הבנייה הציבורית למגורים נראתה במלואה כהשקעה ישירה של הסקטור הציבורי. כן לא נכללות פעולות אשראי מוכוונות שנכללו ב-1976 במסגרת "ההכנסה המיוחדת" בתקציב המדינה. הירידה הריאלית של 14.0 אחוזים אינה כוללת אשראי למימון מלאי המזון במחסנים, שברובו מוצא על קניות בחו"ל. הכללת אשראי זה בחישוב היתה מביאה לגידול ריאלי באשראי שניתן מתקציבי הסקטור (ראה לוח י"2).

⁴ בשנת 1971 הוכפל המימון שקיבלה הממשלה באמצעות איגרות חוב (ממשלתיות ומופקדות), ובאמצעות בנקים.

פעולות אשראי מקומי בתקציבי הסקטור הציבורי *, 1973 עד 1976

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
מחירים קבועים**			מחירים שוטפים			מחירים שוטפים			
1976	1975	1974	1976	1975	1974	1976	1975	1974	1973
—0.9	—23.3	—3.9	24.3	5.8	29.1	8,777	7,062	6,672	5,170
א. קבלת אשראי מקומי מרצון									
ב. פירעון מילוות מקומי									
56.5	—11.4	1.9	96.1	20.5	37.8	5,334	2,720	2,257	1,638
1. מילוות מרצון									
—	—9.9	4.6	25.2	22.5	41.5	293	234	191	135
2. מילוות חובה סחירים									
52.0	—11.3	2.1	90.5	20.7	38.1	5,627	2,954	2,448	1,773
סך הכול (ב)									
ג. קבלת אשראי נטו (א) — (ב)									
—36.8	—29.2	—5.6	—20.7	—1.7	25.0	3,443	4,342	4,415	3,532
1. מילוות מרצון									
—	9.9	—4.6	—25.2	—22.5	—41.5	—293	—234	—191	—135
2. מילוות חובה סחירים									
—38.9	—30.1	—7.0	—23.3	—2.7	24.3	3,150	4,108	4,224	3,397
סך הכול (ג)									
***13.4	—9.6	—20.4	40.6	21.5	12.1	1,706	1,213	998	890
ד. מתן הלוואות לציבור									
—10.2	—20.1	3.5	11.3	7.4	45.9	581	522	486	333
ה. גבייה מקומית									
31.2	0.5	—34.7	62.8	35.0	—8.1	1,125	691	512	557
ו. מתן הלוואות נטו (ד) — (ה)									
—51.6	—33.8	—2.1	—40.7	—7.9	30.7	2,025	3,417	3,712	2,840
סך קבלת אשראי נטו (ג) — (ו)									

* אינו כולל פעולות אשראי למגורים ופעולות אשראי מקומי אחר נטו. ראה לוח י' 2.
 ** שיעורי הגידול הריאליים חושבו באמצעות מדדי מחירים של תוצר והשקעות.
 *** בניכוי מתן הלוואות למימון מאלי מזון, חלה ירידה ריאלית בשיעור של כ-14 אחוזים.

כמו-כן הגיעו לפירעון ביניים מילוות לתקופה של עשר שנים, שבתום חמש שנים משתלמות עליהן הריבית וההצמדה. שאר הגידול קשור בעלייה ניכרת של מצבת החוב הפנימי, שהוא צמוד ברובו.

גביות הקרן בגין הלוואות, שנתן הסקטור בשנים עברו (שברובן אינן צמודות) גדלו בשיעור מתון כ-11.3 אחוזים במחירים שוטפים ; על אף שמצבת הנכסים הפיננסיים של הממשלה והמוסדות הלאומיים גדלה ב-1975/76 ב-43.0 אחוזים.